

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Om unga hbtq-personer

HÄLSA

Innehåll

- 3 Unga hbtq-personers hälsa
- 4 Vad står begreppen för?
- 6 Heteronormativitet
- 7 Hälsosituationen i siffror
- 9 Kroppslig hälsa
- 12 Psykisk hälsa
- 14 Psykosocialt välbefinnande och utsatthet
- 26 Mötesplatser och verksamheter
- 31 Hälsofrämjande insatser och utvecklingsområden
- 34 Referenser
- 37 Noter
- 38 Biblioteket

Unga hbtq-personers hälsa

Hälsa är en viktig förutsättning i en människas liv. Den är inte ett mål i sig, inte heller ett absolut tillstånd, utan en resurs för att uppnå andra mål och hantera livets utmaningar. En god hälsa grundläggs under uppväxten och är en mänsklig rättighet. Hälsan i en grupp kan betraktas som god när gruppen har en god fysisk och psykisk hälsa, ekonomisk och social trygghet, skydd från utsatthet, brott, mobbning, diskriminering och andra former av kränkande behandling samt goda möjligheter att påverka sin livssituation och sin närmiljö.

I Ungdomsstyrelsens utredning *Hon hen han* (2010a) beskrivs hälsosituationen för unga homosexuella och bisexuella samt för unga transpersoner (hbt-personer). Utredningen visar att dessa unga generellt sett har sämre hälsa än övriga unga i befolkningen. Att hälsan är sämre beror på att de i större utsträckning än andra utsätts för diskriminering, våld och hot om våld. Diskriminering leder till ohälsa och förhindrar utvecklingen av ungas självständighet.

Utredning visar också att unga hbt-personers grundläggande rättigheter inte tillgodoses, varken juridiskt eller socialt. Samhället präglas av normer som bidrar till diskriminering av unga hbt-personer. Många vittnar om ett negativt bemötande från samhällets olika instanser. Det leder ibland till de inte känner ett personligt välbefinnande. Den egna identitetsutvecklingen och möjligheten att forma sitt eget liv stöter på patrull i mötet med majoritetssamhällets normer.

I denna rapport presenterar vi de huvudsakliga resultaten av utredningen. Rapporten innehåller även fördjupande diskussioner om hatbrott och hedersrelaterat våld samt exempel på olika strategier som unga använder sig av för att hantera livet genom att göra vardagligt motstånd i det heteronormativa samhället. Vi berättar också om ett urval av verksamheter som jobbar aktivt med unga hbt-personer. Slutligen beskriver vi de insatser och utvecklingsområden som Ungdomsstyrelsen identifierat som nödvändiga för att främja unga hbt-personers hälsa.

Faktaruta

Hbt och Hbtq

En samlingsbeteckning för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queers. I många sammanhang talar man om hbt-personer, ibland inkluderas queers i samlingsbeteckningen.

Queer

Ett brett begrepp som kan betyda flera olika saker men i grunden är ett ifrågasättande av heteronormativitet. Många ser sin könsidentitet och/eller sin sexualitet som queer. I den meningen brukar queer stå för en önskan att inkludera alla kön och sexualiteter eller att inte behöva identifiera sig.

Vad står begreppen för?

Även om hbt eller hbtq används som samlingsbegrepp så är det viktigt att komma ihåg att det inte rör sig om en homogen grupp. Det finns skillnader inom och mellan de olika begreppen. Här redogör vi för några av de skillnader som på olika sätt kan påverka analyserna av hälsosituationen för homo- och bisexuella ungdomar samt unga transpersoner.

Könsidentitet och sexuell läggning

Vad innebär det egentligen att vara en hbt-person? Hur mycket har de unga som identifierar sig själva som homosexuella, bisexuella eller transpersoner gemensamt? Är alla hbt-personer lika utsatta?

Jämfört med många andra länder har Sverige kommit långt i att värdera alla lika inför lagen. I Sverige finns även en stark tro på att lagstiftningen har en normerande kraft, att juridiska regleringar är redskap som kan leda till attitydförändringar och att en utökad diskrimineringslagstiftning leder till samtal om normer. De begrepp och kategorier som lagstiftningen använder är föränderliga över tid och från plats till plats.

Kategorierna homosexualitet, bisexualitet och heterosexuallitet utgår i allmänhet från föreställningen om att det finns två kön, man och kvinna. Homosexuella blir kära i eller attraherade av personer av samma kön som de själva. Bisexuella blir kära i eller attraherade av både kvinnor och män och heterosexuella kära i eller attraherade av personer av motsatt kön.

Begreppen som handlar om sexuell läggning skiljer sig från könsidentitetsbegreppen. Enkelt uttryckt går det att säga att alla människor har en sexuell läggning: de är homo-, bi- eller heterosexuella. Men alla har också en könsidentitet: de är transpersoner eller cispersoner.

Transpersoner är ett begrepp som avser personer vars könsidentitet och/eller könsuttryck alltid eller under perioder skiljer sig från det kön som registrerades för dem vid födseln (trans är latin för att överskrida). En transperson kan till exempel vara en person som biologiskt och juridiskt är ”kille” men som definierar sig som någonting annat än det. Transpersoner är ett paraplybegrepp med många undergrupper och det går att vara transperson på många olika sätt. Begreppet anses vanligen omfatta transsexuella, transvestiter, intersexuella och personer som identifierar sig som transgender eller intergender.

Cisperson är ett begrepp som används för att beskriva personer som inte är transpersoner (Cis är latin för på samma sida). Det är en person vars juridiska kön, biologiska kön och könsidentitet hänger ihop och alltid har hängt ihop i enlighet med den rådande samhällsnormen. Exempelvis en person som föds med snopp, identifierar sig som kille och har könet man registrerat som kön i folkbokföringen.

Faktaruta

Kön

Kön är en socialt konstruerad kategori som delar in människor i grupperna kvinnor och män. Det kan beaktas utifrån flera olika aspekter:

- Juridiskt kön är det kön som står registrerat i folkbokföringen.
- Biologiskt kön definieras utifrån inre och yttre könsorgan, könskromosomer och hormonnivåer.
- Könsidentitet innebär det kön en person känner sig som. Det kan vara kvinna, man, både och eller inget alls.
- Könsuttryck är hur en person uttrycker sitt kön, till exempel genom kläder, kroppsspråk, frisyr, socialt beteende, röst samt om och hur personen sminkar sig.

Hen

Hen är ett könsneutralt pronomen som kan användas istället för hon eller han. Exempelvis om man inte vet vilket kön en person har eller om personer som definierar sig som något annat än tjej eller kille.

Transsexuell

En person vars könsidentitet inte stämmer överens med det biologiska kön och/eller juridiska kön personen tilldelades vid födseln och som har en vilja att förändra kroppen helt eller delvis med exempelvis kirurgi eller hormonbehandling.

Transvestit

En person som ibland eller alltid – helt eller delvis – klär sig i och använder attribut som enligt normen anses vara typiska kläder för personer av ett annat kön.

Transgender

En person med en könsidentitet som inte överensstämmer med traditionell manlig eller kvinnlig identitet och kan syfta på en könsidentitet som inte förstås utifrån dikotomin manligt eller kvinnligt.

Intergender

En person som är intergender upplever att den befinner sig mellan eller bortom de traditionella könskategorierna.

Intersexuell

Diagnosen intersexualism ges till personer som rent biologiskt inte går att könsbestämma som antingen tjej eller kille enligt det system vi satt upp.

Heteronormativitet

Heteronormativitet handlar om föreställningen att det enbart finns två kön: kvinnor och män och att kvinnor och män attraheras av och kompletterar varandra. I ett heteronormativt samhälle förväntas man känna sig bekväm med det kön man tilldelades vid födseln och ha ett könsuttryck som överensstämmer med det. Kvinnor förväntas vara feminina och män förväntas vara maskulina. Kön betraktas också som något konstant, inte som något föränderligt.

Enligt normen förväntas människor vara antingen tjej eller kille, och man talar om dessa två som motsatta kön. Alla förväntas vara heterosexuella och eftersträva monogama parförhållanden. Att följa eller passera inom normerna ger ekonomiska, politiska och sociala fördelar.

Normkritik

Normkritik är ett perspektiv som syftar till att synliggöra och granska vilka normer som styr våra föreställningar och värderingar oavsett om det är på arbetsplatser, i skolan eller i samhället i övrigt. Normer existerar överallt och förändras bland annat över tid och från plats till plats.

Idag är normkritik en central strategi i arbetet mot diskriminering. Ett normkritiskt perspektiv går ut på att synliggöra exkluderande strukturer som sorterar in människor i hierarkier utifrån till exempel kön, könsidentitet och uttryck, sexuell

läggning, etnisk tillhörighet, trosuppfattning, funktionsnedsättning och ålder. Istället för att fokusera på de utsatta personerna och deras grupp-tillhörighet studerar och reflekterar man över vad det är som gör att något anses vara "normalt" eller "onormalt". Den allmänna uppfattningen om vad som kan anses vara normalt är det som skapar strukturer av "normalitet" och som gör att vissa människor faller utanför. En viktig poäng med de normkritiska processerna är att se sig själv som medskapare av normer (Bromseth & Darj 2010).

Det är viktigt att uppmärksamma att det inte enbart handlar om enskilda normer utan om olika normsystem. Normer bör därmed betraktas ur ett intersektionellt perspektiv, det vill säga så som de verkar tillsammans, och inte var för sig. Ett intersektionellt perspektiv handlar om att se hur olika aspekter av våra liv, till exempel hudfärg, funktionsnedsättning, klasstillhörighet, kön och sexuell läggning, samspelar för att ge oss en viss plats i samhället. Villkoren för att passera och bli "godkänd" av sin omgivning, samt vad som anses som normalt respektive onormalt, skiftar över tid och mellan olika samhällen. Det innebär att vi ständigt måste granska våra förhållningssätt och diskutera vilka gränsdragningar som finns för att de inte ska bli statiska och för att motverka exkludering.

Faktaruta

Intersektionalitet

Intersektionalitet är en analysmetod som används för att studera hur olika maktordningar är sammanflätade med varandra och hur olika identiteter skapas som resultat av till exempel

religiositet, kön, sexualitet, klassbakgrund och ålder. Skärningspunkterna ser olika ut beroende på person och sammanhang.

Hälsosituationen i siffror

I det här avsnittet presenterar vi hälsosituationen i siffror utifrån olika statistiska undersökningar som på olika sätt belyser situationen för homo- och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner.¹

Den generella bilden av hälsan i gruppen unga är mångtydig. Om man frågar unga hur de mår svarar de flesta att de mår bra. Samtidigt uppger stora andelar av ungdomsgruppen symptom som indikerar en hälsoproblematik. Till exempel varierar svaren från att de uppger allmänt dåligt hälsotillstånd till att en stor andel uppger att de övervägt att ta sitt liv. Denna problematik gäller för unga homosexuella och bisexuella samt för unga transpersoner oberoende av om de betraktas som en sammanhållen grupp eller om de analyseras var för sig (Ungdomsstyrelsen 2009b, 2010a, 2010b, 2011a).

Homosexuella, bisexuella, transpersoner samt personer som är osäkra på sin sexuella läggning eller könsidentitet har sammantaget en betydligt sämre hälsa i jämförelse med befolkningen i sin helhet. Det handlar i stor utsträckning om den psykiska hälsan samt om riskbruk av alkohol, droger och tobak. Hbt-personer utsätts i högre grad än heterosexuella för kränkande behandling samt våld och hot om våld. Det är också betydligt vanligare att unga som inte är heterosexuella utsätts för våld eller hot om våld i den egna familjen än heterosexuella unga. Unga hbt-personer uppger i större utsträckning otrygghet, avsaknad av emotionellt stöd och brist på tillit till andra människor. Utsatthet för diskriminering, våld och trakasserier till följd av sexuell läggning eller könsuttryck/könsidentitet är också vanligt förekommande.

Transpersoner har en mycket utsatt hälsosituation och unga transpersoner är särskilt utsatta. Detta gäller till exempel upplevelsen av att ha blivit utsatt för kränkande behandling eller bemötande, andel med riskabla alkoholvanor, nedsett psykiskt välbefinnande och dåligt allmänt hälsotillstånd.

Transpersoners hälsotillstånd kan naturligtvis jämföras med andra gruppers hälsotillstånd. Däremot finns det en problematik förknippad med att jämföra en hälsosituation utifrån könsidentitet med en hälsosituation utifrån sexuell läggning. Om man jämför grupperna homo- och bisexuella med gruppen transpersoner osynliggörs att transpersoner har en sexuell läggning. Exempelvis vet vi i dagsläget inte om hälsan är sämre bland unga transpersoner som identifierar sig som homo- eller bisexuella än bland de som identifierar sig som heterosexuella. Samtidigt är det relevant att jämföra hbt-personers hälsa med den övriga befolkningens hälsa.

För att kunna ge en översiktlig beskrivning av unga hbt-personers hälsosituation har Ungdomsstyrelsen bland annat fått tillgång till resultaten från de nationella folkhälsoenkäterna 2005 och 2008 (Statens folkhälsoinstitut). I vissa fall har resultaten från respektive år lagts samman. Vi har också hämtat statistik från *Hälsa på lika villkor? Hälsa och livsvillkor bland hbt-personer* (Roth, Boström & Nykvist 2006) samt från Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Var femte ung homo- eller bisexuell man

har prövat cannabis.

foto: Colourbox.com

Kroppslig hälsa

Dåligt allmäntillstånd

Unga män (16–29 år) som är osäkra på sin sexuella läggning mår betydligt sämre än heterosexuella unga män. Av de unga männen i gruppen som är osäkra på sin sexuella läggning rapporterade 16 procent att de hade dålig hälsa, vilket kan jämföras med 3 respektive 2 procent bland de unga homo- och bisexuella männen och de unga heterosexuella männen (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Homo- och bisexuella kvinnor samt kvinnor som är osäkra på sin sexuella läggning mår sämre än unga heterosexuella kvinnor. Av de unga kvinnorna (16–29 år) som är osäkra på sin sexuella läggning rapporterade 10 procent ett dåligt allmänt hälsotillstånd, jämfört med 7 procent av de homo- och bisexuella unga kvinnorna och 2 procent av de unga heterosexuella kvinnorna (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Unga transpersoner mår sämre än äldre transpersoner. En jämförelse mellan transpersoner i olika åldrar visar att det var störst andel transpersoner i gruppen 16–29-åringar som rapporterade dåligt hälsotillstånd (23 procent). I åldersgruppen 30–44 år var motsvarande siffra 11 procent och i åldersgruppen 45–64 år 6 procent (Statens Folkhälsoinstitut 2005).

Långvarig sjukdom

Det var fler unga i gruppen homo- och bisexuella som uppgav att de lider av en långvarig sjukdom än bland unga heterosexuella.

Bland de unga homo- och bisexuella männen (16–29 år) uppgav fyra av tio att de hade en långvarig sjukdom. Motsvarande siffra var 32 procent i gruppen med osäker sexuell läggning

och 23 procent i gruppen heterosexuella (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Bland de unga homo- och bisexuella kvinnorna (16–29 år) uppgav drygt var tredje person att de hade en långvarig sjukdom. Av de unga heterosexuella kvinnorna rapporterade 21 procent långvarig sjukdom (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Fyra av tio, 41 procent, av alla transpersoner hade en långvarig sjukdom med ungefär lika stora andelar i alla ålderskategorier (16–64 år) (Roth et al. 2006).

Riskbruk av alkohol och tobak samt alkoholvanor

Att unga i gruppen homo- och bisexuella män i större utsträckning än andra män röker tobak dagligen och har provat cannabis det senaste året tyder på att de i större utsträckning än andra utsätter sig för hälsorisker. Även unga homo- och bisexuella kvinnor samt unga kvinnor som är osäkra på sin sexuella läggning uppvisar ett visst riskbeteende då det är en högre andel personer i dessa grupper som uppger att de provat cannabis det senaste året än bland unga heterosexuella. Det går dock inte att utifrån daglig rökning säga att grupperna unga homo- och bisexuella och gruppen unga kvinnor som är osäkra på sin sexuella läggning har mer riskfyllda levnadsvanor än unga heterosexuella kvinnor.

Cannabis

Andel unga kvinnor (16–29 år) som hade provat cannabis det senaste året var högre bland homo- och bisexuella (12 procent) samt bland kvinnor som är osäkra på sin sexuella läggning (15 procent) än bland heterosexuella unga kvinnor (3 procent) (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Var femte ung homo- eller bisexuell man i åldern 16–29 år hade provat cannabis det senaste året, att jämföra med 7 procent av unga män som är osäkra på sin sexuella läggning och unga heterosexuella män i motsvarande ålder (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Rökning

En större andel (20 procent) i gruppen unga homo- och bisexuella män i åldern 16–29 år röker dagligen jämfört med unga heterosexuella män (8 procent) i motsvarande ålder (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008). I åldersgruppen 16–29 år uppgav 17 procent av transpersonerna att de rökte dagligen jämfört med 18 procent i åldersgruppen 30–44 år. Det var inte vanligare bland transpersoner än bland homo- och bisexuella att röka dagligen (Roth et al. 2006).

Alkoholvanor

Statistiken kring riskabla alkoholvanor² visar att bland homo- och bisexuella kvinnor är andelarna med riskabla alkoholvanor större än i gruppen heterosexuella kvinnor. Män som uppger att de är osäkra på sin sexuella läggning uppvisar betydligt mindre andelar med riskabla alkoholvanor (knappt var femte person) jämfört med gruppen homo- och bisexuella män och gruppen heterosexuella män (drygt var tredje person)³ (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Det är inte lika vanligt att transpersoner har riskabla alkoholvanor (16 procent) som att homosexuella personer har det (28 procent). Bland bisexuella var motsvarande siffra 22 procent, men det fanns ingen statistiskt signifikant skillnad mellan bisexuella och transpersoner (Statens folkhälsoinstitut 2005).

Unga transpersoner (16–29 år) hade i högre grad riskabla alkoholvanor (31 procent) jämfört med 11 procent i åldersgruppen 30–44 år och 14 procent i åldersgruppen 45–64 år. Detta är ytterligare ett område där unga transpersoner i högre grad än andra grupper är hälsomässigt utsatta (Statens folkhälsoinstitut 2005).

Idrott

Ett viktigt motiv för det offentliga stödet till idrotten är att den bidrar till bättre hälsa. Samtidigt finns stora utmaningar för idrottsrörelsen att skapa icke-diskriminerande miljöer. Det är stora skillnader mellan andelen unga homo- eller bisexuella personer och andelen unga heterosexuella personer som idrottar i en förening. Skillnaderna är större bland männen än bland kvinnorna och de största skillnaderna finns inom ungdomsidrotten.⁴

Idrotta i förening

Av de unga heterosexuella männen (16–25 år) svarade 39 procent att de idrottar varje vecka i en förening. Bland homo- och bisexuella män var andelen 22 procent (Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009).

Av de unga heterosexuella kvinnorna (16–25 år) svarade 36 procent att de idrottar varje vecka i en förening. Bland homo- och bisexuella var andelen 26 procent (Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009).

Motionera varje vecka

Bland killarna (16–25 år) var det något fler heterosexuella (58 procent) än homo- och bisexuella (45 procent) som angav att de idrottar eller motionerar varje vecka, men inte i en förening (Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009).

Bland tjejerna (16–25 år) var det något fler heterosexuella (58 procent) än homo- och bisexuella (52 procent) som angav att de idrottar eller motionerar varje vecka, men inte i en förening (Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009).

Gå på sportevenemang

Det är även stora skillnader mellan andelen unga homo- eller bisexuella personer och andelen unga heterosexuella personer (16–25 år) som aldrig går på sportevenemang som åskådare. Av

killarna uppgav 74 procent att de aldrig tittar på arenaidrott, mot 33 procent bland heterosexuella. Motsvarande siffror bland tjejerna var 54 procent, mot 42 procent bland de heterosexuella (Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009).

Ledare

Knappt var tionde man (13–20 år) uppgav att han har en ledare inom lagsport som inte gillar homosexuella. Bland kvinnorna i samma ålder var det 2 procent som uppgav detta (Ungdomsstyrelsen 2005).

Endast var fjärde homo- eller bisexuell kille tittar på arenaidrott.

foto: Colourbox.com

Psykisk hälsa

Det är tydligt att unga homo- och bisexuella samt unga som är osäkra på sin sexuella läggning mår psykiskt sämre än unga heterosexuella. En större andel unga homo- och bisexuella och män som är osäkra på sin sexuella läggning uppger nedsatt psykiskt välbefinnande än övriga. Unga homo- och bisexuella kvinnor och kvinnor som är osäkra på sin sexuella läggning är i högre grad drabbade av oro, ängslan och ångest än heterosexuella unga kvinnor. Unga homo- och bisexuella samt unga som är osäkra på sin sexuella läggning har i större utsträckning än heterosexuella unga haft självmordstankar eller försökt ta sitt eget liv.

Självmordstankar

Av de homo- eller bisexuella männen (16–29 år) hade 42 procent någon gång haft självmordstankar, motsvarande siffra för männen som är osäkra på sin sexuella läggning är 29 procent. Bland unga heterosexuella män var motsvarande siffra 12 procent (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Hela 47 procent av de homo- eller bisexuella kvinnorna och 34 procent av kvinnorna som är osäkra på sin sexuella läggning hade någon gång haft självmordstankar (16–29 år). Även bland de unga heterosexuella kvinnorna var siffran hög. Var femte ung heterosexuell kvinna hade någon gång haft självmordstankar (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Bland transpersoner i åldern 16–29 år var andelen som övervägt att ta sitt liv 65 procent (Roth et al. 2006).

Självmordsförsök

Det var 17 procent av de unga männen som är osäkra på sin sexuella läggning och 11 procent av de unga homo- eller bisexuella männen som rapporterade att de någon gång försökt ta sitt liv (16–29 år). Detta kan jämföras med 3 procent av de unga heterosexuella männen (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Bland de unga kvinnorna (16–29 år) hade så många som var fjärde homo- eller bisexuell kvinna och var femte kvinna som är osäker på sin sexuella läggning försökt ta sitt eget liv. För unga heterosexuella kvinnor var motsvarande siffra 8 procent (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Andelen transpersoner som försökt ta sitt liv var 27 procent bland 16–29-åringarna, 28 procent bland 30–44-åringarna och 12 procent bland 45–64-åringarna (Roth et al. 2006).

Utsatthet och våld

Unga homo- och bisexuella är betydligt mer utsatta för hot om våld, fysiskt våld och kränkande bemötande eller behandling än unga heterosexuella. Även unga transpersoner är i detta avseende mycket utsatta.

Våld

Mer än var tredje ung (36 procent) homo- eller bisexuell man och 20 procent av de män som är osäkra på sin sexuella läggning hade blivit utsatta för våld (16–29 år). Det kan jämföras med 9 procent bland de unga heterosexuella männen (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Av de unga homo- eller bisexuella kvinnorna hade 12 procent och av kvinnorna som är osäkra på sin sexuella läggning hade 8 procent blivit

utsatta för våld (16–29 år). Motsvarande siffra bland de heterosexuella kvinnorna var 5 procent (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Fem procent av transpersonerna respektive personerna med osäker transidentitet hade utsatts för våld under det senaste året (15–26 år) (Ungdomsstyrelsen 2010a). En tredjedel av transpersonerna (16–64 år) uppgav att de någon gång i livet utsatts för våld eller trakasserier. Av dessa hade 27 procent varit utsatta för våld eller trakasserier de senaste 12 månaderna på grund av sitt könsuttryck eller sin könsidentitet. Motsvarande siffra för 16–29-åringarna var 34 procent (Roth et al. 2006).

Yngre tycks vara mer våldsutsatta än äldre. Bland 15–18-åringarna var det 7 procent, vilket kan jämföras med 1 procent bland 23–26-åringarna. Gärningspersonen är i större delen av fallen okänd för offret (Ungdomsstyrelsen 2010a).

Hot om våld

Bland unga homo- och bisexuella män (16–29 år) uppgav 24 procent att de utsatts för hot om våld. Motsvarande siffra bland unga heterosexuella män var 6 procent (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Var femte ung homo- eller bisexuell kvinna (16–29 år) hade blivit utsatt för hot om våld, bland unga heterosexuella kvinnor var motsvarande siffra 8 procent (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Det var 13 procent som någon gång hade utsatts för hot om våld under det senaste året (15–26 år). Av transpersonerna och personerna med osäker transidentitet var det 24 procent respektive 18 procent som hade hotats under det senaste året (Ungdomsstyrelsen 2010a).

Av transpersonerna (16–64 år) hade 20 procent blivit utsatta för hot om våld under de senaste 12 månaderna (Roth et al. 2006).

Kränkande behandling

Två av tre, 65 procent, av de unga homo- och bisexuella kvinnorna hade blivit utsatta för kränkande behandling eller bemötande. En högre andel unga kvinnor (16–29 år) som är osäkra på sin sexuella läggning uppgav att de utsatts för kränkande behandling eller bemötande än unga heterosexuella kvinnor (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Rädd att gå ut ensam

Unga i gruppen homo- och bisexuella män (16–29 år) uppgav i större utsträckning att de var rädda för att gå ut ensamma än heterosexuella unga män (Statens folkhälsoinstitut 2005, 2008).

Våld i hemmet

Det var cirka 10 procent av de unga (16–25 år) som uppgav att de hade blivit utsatta för fysiskt våld inom familjen. Andelen unga med annan sexuell läggning än heterosexuell som uppgav att de drabbats av fysiskt våld inom familjen var betydligt högre, cirka 19 procent (Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009).

Psykosocialt välbefinnande och utsatthet

I utredningen *Hon hen han* såg vi ett samband mellan utsatthet för hatbrott eller sexuella övergrepp och psykosocialt välbefinnande. Ungdomsstyrelsen undersökte i samarbete med RFSU Ungdom sambanden mellan psykosocial livssituation och sexuell läggning (och/eller könsidentitet) samt hur detta påverkar individens självkänsla. Bland annat ställde vi frågor om socialt stöd samt bemötande från familj och vänner

Slutsatsen är att de hbt-personer som har utsatts för sexuella övergrepp eller våld i större utsträckning än de som inte varit utsatta har en problematisk psykosocial livssituation. Transpersoner och personer med osäker könsidentitet är i högre grad utsatta för våld och sexuella övergrepp än den övriga undersökningsgruppen och har dessutom i större utsträckning en sämre psykosocial livssituation.⁵

I tidigare undersökningar har det framkommit att personer med lägre självkänsla utsätter sig för större risker att råka ut för sexuella övergrepp (Gärdal & Nathorst-Böös 2009). Att ha utsatts för ett sexuellt övergrepp eller våld påverkar i sin tur det psykosociala välbefinnandet negativt, särskilt i de fall då socialt stöd saknas (Larsson, Lilja & Fossum 2008). Psykosocialt välbefinnande och utsatthet påverkar således varandra i båda riktningarna.

Hbt-personer som mestadels fått ett negativt bemötande från familj och vänner samt de som har sämre självkänsla, har i större utsträckning även utsatts för hot om våld. Yngre personer som

går i skolan är mer utsatta än äldre. Förövaren har oftast varit okänd för offret. Transpersoner och personer med osäker transidentitet tenderar dock i större utsträckning att vara bekanta med gärningspersonen än andra.

Att inte bli ifrågasatt på grund av sin sexuella läggning eller könsidentitet och att ha personer att identifiera sig med är centralt för ett psykosocialt välbefinnande. Stöd från närstående och en trygg och god psykosocial livssituation är viktiga förutsättningar för att minska risken att utsättas för hot och övergrepp av olika slag. Rädslan för att utsättas för våld eller obehag riskerar att påverka en persons möjlighet till ett fungerande socialt liv.

Rädd att gå ut

En tredjedel, 32 procent, har någon gång avstått från att gå ut av rädsla för att bli illa behandlad på grund av sin sexuella läggning och/eller könsidentitet/könsuttryck. Under det senaste året hade 8 procent avstått från att gå ut. Yngre (15–18 år) tenderar att i större utsträckning uppleva otrygghet i jämförelse med äldre (19–26 år) (Ungdomsstyrelsen 2010a).

Av transpersoner och personer med osäker transidentitet hade 49 procent respektive 40 procent någon gång undvikit att gå ut på grund av rädsla (15–26 år). En större andel av dem med en problematisk psykosocial livssituation tenderar att undvika att gå ut. Dessa har även en signifikant lägre självkänsla än övriga (Ungdomsstyrelsen 2010a).

Sexuella övergrepp

Totalt hade 35 procent blivit utsatta för sexuella övergrepp under det senaste året (15–26 år). Bland 15–18-åringarna var motsvarande andel 46 procent (Ungdomsstyrelsen 2010a).

Nästan hälften, 49 procent, av transpersonerna och 44 procent av personerna med osäker transidentitet uppgav att de hade tvingats till en eller flera sexuella handlingar under det senaste året (15–26 år). Personer med en bristande psykosocial förankring tenderar i större utsträckning att också ha varit utsatta för sexuella övergrepp (Ungdomsstyrelsen 2010a).

Om hatbrott

Ett hatbrott är inte ett enskilt brott utan det kan vara allt från ett mord till kränkande klotter på någons husvägg. Det är gärningspersonens motiv till brottet som avgör om det är ett hatbrott eller inte. Motiven kan vid främlingsfientliga hatbrott grunda sig på etnisk bakgrund, hudfärg eller nationalitet och vid religiösa hatbrott på trosuppfattning.

I detta avsnitt diskuterar vi hatbrott utifrån sexuell läggning (homosexualitet, bisexualitet eller heterosexuallitet) och könsöverskridande identitet eller uttryck (som avser vilket kön man upplever sig tillhöra samt hur någon väljer att uttrycka sitt biologiska kön, sitt sociala kön och/eller det kön man identifierar sig som).

Utvecklingen av hatbrott i Sverige

Trots att samhället blir allt mer upplyst kring hbt-frågor visar statistiken ingen nedgång för hatbrott mot homosexuella, bisexuella och transpersoner. Det gör att det finns anledning att problematisera föreställningen om att bara medborgarna blir mer upplysta och toleranta så borde hatbrotten minska. Däremot är det sannolikt att fler som blivit utsatta vågar berätta om hur de blivit be-

handlade och att de medvetandegjorts om att de blivit utsatta för hatbrott.

I Sverige publiceras sedan 1997 årliga hatbrottsrapporter. För att urskilja hatbrott statistiskt finns en lista med sökord hos polisen där ord som bög, blatte och slöja blir exempel på ord som används i nedvärderande syfte. En anmälan där den typen av ord har uppgetts ska således hamna i kategorin för hatbrott. Någon fullständig rapport över hatbrottsläget existerar inte och ofta redovisas istället problem och begränsningar kring datainsamlingen. Poliser har inte heller alltid den specifika utbildning som behövs för att hantera den här typen av motiv.

Enligt den hatbrottsstatistik som finns idag är det främst främlingsfientliga brott som anmäls (74 procent), därefter brott med homofobisk, bifobisk och heterofobisk grund (15 procent) följt av brott på grund av religiös tillhörighet (11 procent). Sedan 2008 mäter Brottsförebyggande rådet även anmälda hatbrott med transfobi som motiv. Under 2009 och 2010 utgjorde dessa 1 procent av anmälningarna (Brottsförebyggande rådet 2011). Procentandelarna har legat på en någorlunda jämn nivå sedan 2005. Andelen hatbrott ökade under större delen av 2000-talet för att sedan minska något under 2009 och 2010. Det ska dock understrykas att detta är en minimiskattning som baserar sig på de brott som faktiskt blir anmälda. Hur stora mörkertalen är går inte att utläsa ur statistiken.

En avhandling från 1999 visar att unga icke-heterosexuella är betydligt mer utsatta för våld i vardagen än heterosexuella (Tiby 1999). Resultatet bygger på enkätintervjuer med drygt 3 000 personer som identifierats som icke-heterosexuella och som var medlemmar i RFSL. Studien visar att en fjärdedel ansåg sig utsatta för homofobiska hatbrott. Det som skiljde de utsatta från de icke utsatta kan sammanfattas under begreppen livsstil och exponering. Bland annat handlar det om hur

Unga icke-heterosexuella är betydligt

mer utsatta för våld i vardagen.

foto: Colourbox.com

öppen personen varit med homosexualitet, bisexualitet eller olika transidentiteter och därmed riskerat att utsättas för hatbrott.

En uppföljande studie 2004 visar att andelen som upplevde sig utsatta för homofobiska hatbrott hade ökat markant, 53 procent av kvinnorna och 51 procent av männen svarade att de kände sig utsatta (Tiby 2005). Eva Tiby reflekterar över resultaten i en intervju:

”Det var förvånande också för mig att se siffrorna. Min spekulering är att de ökade hatbrotten var en reaktion på den positiva utvecklingen för hbt-personer och uttryck för en sorts motrörelse när rättighetsdiskussionen lyftes i samhället. Man kan se det som att gärningsmännen tillhör dem som tidigare avfärdade hbt-personer som ’äckliga’ och som nu övergick till handling. Att ta plats i vardagen framkallar friktion, och det är ju just i vardagen som ickeheterosexualitet fortsätter anses som ett problem. Dessutom kan skillnader i metod mellan första och andra studien förklara en del av den så kallade ökningen.”

(Intervju med Eva Tiby)

En ökad utsatthet kan bero på ökad känslighet och minskad tolerans för kränkningar, liksom högre medvetenhet hos individer om att det som de utsatts för faktiskt räknas som hatbrott.

Trots att riksdagen beslöt att skriva könsöverskridande identitet och uttryck som diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen 2009 finns ännu ingen formulering om dessa aspekter i rubriceringen hatbrott. Det innebär inte att de här grunderna inte är avgörande i många av de fall där människor utsätts för övergrepp. Men det kan innebära att de anses mer komplicerade att identifiera.

Det är viktigt att fördjupa diskussionen för att bättre förstå mekanismerna bakom hatbrotten. Centrala begrepp som ålder, kön och gärningsmannaskap blir inte alltid definierade och problematiserade. Det finns också en tendens att ställa gärningsmannaskap och utsatthet mot varandra. Personer som begått övergrepp kan ofta själva vara betydligt mer utsatta för brott än den övriga befolkningen. Vilka dessa kategorier är bör i större utsträckning problematiseras och vi bör föra diskussioner kring vad genus, maskulinitet och sexualitet står för.

Det finns till exempel en stark homosocialitet, det vill säga att man i stor utsträckning umgås med människor av det egna biologiska könet, men där ingår sexism och homofobi som kitt. Detta innebär att ynglingars heterosexuella identitet konstrueras i relation till den homosexuelle – den andre. Homofobin blir en identitetskapande process för otrygga ynglingar (Lalander & Johansson 2002).

Riskmiljöer

Enligt utredningen *Hon hen han* (Ungdomsstyrelsen 2010a) är skolor och arbetsplatser följt av allmänna platser och hemmet de vanligaste platserna att utsättas för hatbrott. Enligt rapporten *Hatbrott 2010 – Statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv* (Brottsförebyggande rådet 2011) är även internet en vanlig plats för hatbrott.

Skolan

Skolan är alltså en plats där unga hbt-personer riskerar att utsättas för brott och en plats som unga inte kan välja bort. Eftersom skolmiljön toppar listan över platser för hatbrott är det en viktig arena för integration av normkritiska perspektiv i det preventiva arbetet mot trakasserier och hatbrott.

Studien *Intolerans* (Brottsförebyggande rådet & Forum för levande historia 2004) visar att endast 7 procent av eleverna hade ”hög grad av intolerans mot homosexuella”. Eva Tiby drar slutsatsen att det inte längre är socialt accepterat att prata nedsättande om att någon är böj och att individers homofobi inte är den enda förklaringen till hatbrott. Hatbrottsproblematiken bör därför kopplas till en bredare diskussion kring heteronormativitet och den övergripande strukturella ordning där den hegemoniska maskuliniteten är central.

I skolstrukturer skapas maskuliniteter och femininiteter, dagligen och stundligen. Unga män betraktar ofta feminina eller omanliga män som suspekta, homosexuella och ett hot mot en stabil manlig identitet. Kön är förknippat med makt och det är heterosexuella män som har makten och förfogar över en hegemonisk maskulinitet. Hegemonisk maskulinitet syftar till den hierarki av manliga könsroller som finns inom en viss kontext och hur den är förknippad med vissa privilegier.

Skolan är en arena där unga är utsatta, men det är också en arena där offentliga insatser är möjliga och kan göra stor skillnad.

Arbetsplatsen

Idag skyddar lagstiftningen mot diskriminering på arbetsplatsen utifrån sexuell läggning eller kön, könsidentitet eller könsuttryck. Det innebär att man idag inte får neka någon anställning eller avskeda någon på dessa grunder. Man måste också vidta åtgärder för att skydda anställda från mobbning, baktalande och trakasserier på arbetsplatsen.

Trots lagstiftningen förekommer idag diskriminering av hbt-personer i arbetslivet. Det är en minoritet som blir utsatta men för de som drabbas kan det få svåra konsekvenser, till exempel i form av sämre psykisk hälsa. Frågor kring arbetslivet är aktuella även för dem som studerar i grundskolan, gymnasieskolan och högskolan. Många elever och studenter kommer i kontakt med arbetsmarknaden genom att de jobbar på lov eller parallellt med studier.

I *Hon hen han* (Ungdomsstyrelsen 2010a) visas att det finns skillnader mellan unga och äldre hbt-personers utsatthet för diskriminering på arbetsplatsen.⁶ En större andel unga än äldre homosexuella och bisexuella har till exempel utsatts för utfrysning och mobbning, medan en större andel äldre hbt-personer har utsatts för diskriminering i form av att de blivit uppsagda på grund av sin sexuella läggning. En följd av antagandet att alla är heterosexuella cispersoner är att hbt-personer ofta betraktas som ”normbrytare” på en arbetsplats, vilket får en del konsekvenser. Även om inte majoriteten blir utsatt kan det innebära att en person görs till föremål för diskriminering i form av direkta trakasserier eller särbehandling.

Rädsla, oro, ångest, depression och självmordstankar är några följder av att bli diskriminerad och hamna utanför gemenskapen på en arbetsplats eller i många fall framförallt av risken att bli diskriminerad. Att som ung person och ny på arbetsmarknaden inte släppas in i en arbetsgrupp kan vara en svår situation för många personer.

Det finns olika strategier för att undvika detta. Ett exempel är att man väljer att vara dold, det vill säga inte berättar för sina kollegor om sin identitet som homosexuell, bisexuell eller transperson. Då det finns ett samband mellan diskriminering och psykisk ohälsa är det viktigt att, som en del i det hälsofrämjande arbetet, motverka diskrimineringen av unga hbt-personer i arbetslivet.

Arbetslivsforskaren Carina Bildt är en av få forskare som har studerat arbetslivet och omfattningen av diskriminering mot hbt-personer. Bildt menar att det framförallt handlar om en form av subtilt förtryck som sällan ifrågasätts eftersom fokus alltför ofta hamnar på konkreta direkta eller indirekta trakasserier (Bildt 2004a).

En undersökning från Arbetslivsinstitutet om arbetslivet och situationen för homo- och bisexuella (Bildt 2004b) visar att homofobi som homo- och bisexuella möter i sin arbetslivssituation bara till viss del handlar om glåpor och handlingar som uttrycker direkt homofobi. Problemet ligger i stället ofta i arbetsplatsens kultur, där outtalade regler för hur samarbeten sker och hur man umgås och skämtar är det som stöter ut och exkluderar. Tidigare undersökningar visar också att homo- och bisexuella som inte pratar om sin sexuella läggning i mindre utsträckning utsätts för diskriminering, även om ett liv där man döljer sin läggning kan få andra negativa hälsoeffekter.

Internet

Många unga hbt-personer ser internet som en frizon där de kan uttrycka sidor av sig själva som de inte vågar eller kan visa annars. Genom att komma i kontakt med andra unga hbt-personer kan känslan av ensamhet brytas. I Ungdomsstyrelsens rapport *Se mig* (Ungdomsstyrelsen 2009c) har unga hbt-personer svarat på enkäter och intervjuats om hur de använder internet.

Att kunna vara anonym på internet ses som något positivt. Man kan vara den man är utan att riskera att stöta på en förälder eller någon från skolan. På nätet blir det därför möjligt att ta kontakt med någon av samma kön utan rädsla för repressalier som våld eller ryktesspridning. Internet blir helt enkelt en frizon från den begränsande heteronormen i samhället i övrigt. Att få bekräftat att man inte är ensam är viktigt för självkänslan och hälsan.

Nätet är också ett bra sätt att hitta information om hbt-organisationer och hbt-frågor som man kanske saknar i skolans sex- och samlevnadsundervisning. Och genom erotiskt material på internet kan unga hbt-personer utforska sin sexualitet och bli stärkta i sin identitet.

Men det finns också risker på internet och rapporten *Se mig* (Ungdomsstyrelsen 2009c) visar att unga hbt-personer är mer utsatta än andra unga. Det handlar framförallt om oönskade kontakter med sexuella förslag som man kan ha svårt att säga nej till. Det är även betydligt vanligare bland unga hbt-personer att de någon gång har upplevt att de blivit pressade eller tvingade till sex i samband med en internetkontakt.

Unga icke-heterosexuella, framför allt killar, verkar löpa större risk att utsättas för internetrelaterade sexuella övergrepp, ha egna erfarenheter av sex mot ersättning och av att bli mobbade eller hotade via internet och mobiltelefon jämfört med unga heterosexuella personer.

De intervjuade ungdomarna menar att risker är något man lär sig att hantera med tiden, och de betonar den egna möjligheten att påverka vad som händer en på nätet. Att arbeta för att stärka unga hbt-personers självkänsla och ge dem verktyg att själva sätta gränser kan vara ett sätt att minska den sexuella utsattheten på internet. De unga i studien vittnar om en rad strategier de använder sig av för att undvika negativa situationer och

Internet är en frizon men även en riskzon.

foto: Colourbox.com

för att säkerställa att personer de har kontakt med verkligen är de som de utger sig för att vara.

Trots att unga pratar mycket om risker med att använda internet i kärleks- och sexsammanhang är det tydligt att många har svårt att känna igen sig i den bild av unga och internet som förmedlas. Flera tycker att det finns en tendens att ensidigt måla upp internet som en farlig plats. En risk med att förmedla en bild av internet som ensidigt farligt är att de unga själva tar på sig ansvaret om de blir utsatta för något obehagligt. Om det beskrivs som ett risktagande att dejta någon från nätet kan det ge en känsla av att man får skylla sig själv om man skulle råka illa ut.

Möten med personer man träffat via internet är en central del i det sociala livet, inte minst kär-

lekslivet, och att upphöra med denna typ av träffar är inte ett alternativ. Därför kan budskap som att det är ett riskfyllt beteende att dejta personer man träffat över internet resultera i skuldbeläggande av de fåtal ungdomar som trots allt råkar illa ut (Ungdomsstyrelsen 2009c).

Våld inom familjen

Barn och unga som utsätts för fysiskt och psykiskt våld av föräldrar är en särskilt utsatt grupp i samhället. Våld i hemmet är en grogrund för andra problem. Hur detta våld inom familjen påverkar människors liv är däremot inte ett särskilt utforskat ämne. Unga hbt-personer som drabbas av våld i hemmet kan dessutom vara utsatta för våld i samhället men när de vänder sig till myndigheter får de inte alltid hjälp. Det skapar en problemfylld livssituation som de i många fall lämnas ensamma att lösa.

I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät (2009) svarade cirka 10 procent av de unga mellan 16 och 25 år att de har blivit utsatta för fysiskt våld inom familjen. Andelen unga med annan sexuell läggning än heterosexuell som drabbats av fysiskt våld inom familjen var betydligt högre, cirka 19 procent. Det är en indikation på att dessa grupper i högre grad är otrygga även i hemmet.

Ett liknande resultat går att finna i en undersökning 2006 från NOVA (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring), där unga i åldern 14–16 år medverkade. I den följande studien *Ung i Oslo* (Ulstein Moseng 2007) konstaterades att andelen unga som behövt läkarvård en eller flera gånger under det senaste året efter att ha utsatts för våld av sina föräldrar, var större bland unga som hade erfarenheter av sex med någon av samma kön än bland unga som endast hade erfarenheter av sex med personer av motsatt kön.

Föräldrarnas roll för barns hälsa och välbefinnande betonas starkt i barnkonventionen. För unga är familjen det som ger mest mening i livet, näst viktigast är vännerna (Ungdomsstyrelsen 2007b). När unga har problem eller är oroliga för något vänder sig 76 procent till en kompis och 74 procent till sin mamma. Få vänder sig till någon representant för samhället eller till en frivilligorganisation med sina problem (Ungdomsstyrelsen 2007a).

Enligt den amerikanska professorn i psykiatri Judith Lewis Herman måste barn som utsätts för psykiskt och fysiskt våld inom familjen hitta sätt att bevara sitt förtroende för människor som inte går att lita på. Det handlar om att skapa trygghet i en otrygg situation, kontroll i en situation som inte går att kontrollera och makt i en situation där de är maktlösa. Att på egen hand kompensera för bristen på vuxen omsorg innebär att personligheten påverkas i grunden (Lewis Herman 2007).

Det våld som vanligen kallas mäns våld mot kvinnor har till viss del börjat erkännas som något som existerar också i samkönade relationer. År 2005 gjordes en uppmärksam studie som heter *Våldsamt lika och olika – om våld i samkönade relationer* (Holmberg & Stjernqvist 2005). Före

denna studie fanns knappt någon forskning på temat i Sverige. Av de personer som svarade på undersökningens enkät, som särskilt vände sig till samkönade par, uppgav en fjärdedel att de upplevde eller hade upplevt någon form av psykiskt, sexuellt eller fysiskt våld i en samkönad relation. En kunskapsöversikt som gjordes 2009, *Våld i samkönade relationer – en kunskaps- och forskningsöversikt* (Nationellt centrum för kvinnofrid 2009), konstaterade att betydligt mer forskning krävs kring situationen för människor som lever i samkönade relationer. En alltför förenklad förståelse av genus och maktrelationer gör att många människors olika erfarenheter förblir osynliga.

Om hedersrelaterat våld och förtryck

Heder handlar om att en person ingår i en grupp som har definierat vad som ger heder och vad som leder till förlorad heder. Hedersrelaterat våld är det våld, den kontroll och de hot som utförs i syfte att återupprätta en familjs heder och anseende. En del av familjevåldet mot unga hbt-personer kan förklaras som hedersrelaterat våld där familjen inte tolererar den unges livsval (Ungdomsstyrelsen 2011b).⁷

Faktaruta

Hedersrelaterat våld

I första hand har arbetet mot hedersrelaterat våld handlat om att utveckla och kvalitetssäkra verksamheten inom skyddade boenden, polis, socialtjänst och åklagare så att unga inte far illa när samhället går in och ska skydda dem. Begreppet hedersrelaterat våld och förtryck är ett paraplybegrepp för våldshandlingar mot och förtryck av framförallt tjejjers och kvinnors liv och hälsa där brotten syftar till

att kontrollera kvinnors sexualitet för att inte familjen eller släkten ska förlora sitt anseende inför andra i släkten eller i relation till andra familjer. Ungdomsstyrelsens undersökning *Gift mot sin vilja* (2009a) visar att cirka 70 000 personer mellan 16 och 26 år lever med olika begränsningar som inkluderar valet av vem de ska gifta sig med. Av dem har drygt 8 000 varit oroliga för att inte själva få välja sin partner.

Hbt-personer är särskilt utsatta för hedersförtryck

Länsstyrelsen i Skåne (2005) har tidigare i rapporten *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning* lyft fram unga homosexuellas och bisexuellas situation i familjer där hedersbegreppet har betydelse. Rapporten bygger på intervjuer med unga och kartlägger olika myndigheters kompetens att hantera frågan. Den visar att kränkningar mot unga från familjen förekommer i alla kulturer och oavsett vilken religion föräldrarna har, men också att kultur och religion kan påverka ungas utsatthet.

Sammantaget visar rapporten att unga homo- och bisexuella som far illa i sina familjer är osynliga för skolan, på ungdomsmottagningarna, inom socialtjänsten och hos polisen. Personalen har svårt att tolka utsattheten för våld och förtryck och det beror bland annat på att personalen osynliggör frågan om homo- och bisexualitet. Detta medför att unga ibland agerar på egen hand för att lösa sina problem. En del av de intervjuade i rapporten har upplevt traumatiska händelser och handlar självdestruktivt, flera mår dåligt och har självmordstankar. Hemlöshet, begränsad rörelsefrihet, förlust av trygghet och tillhörighet och frånvaro av bekräftelse är exempel på svåra konsekvenser.

I *Hon hen han* (2010a) redovisas intervjuer med sex unga som lever med hedersrelaterad problematik. De ger en kompletterande bild av hur unga hbt-personer kan hantera hot om våld och fysiskt våld på grund av sexuell läggning. I relation till hedersrelaterat våld och förtryck är unga homosexuella, bisexuella och transpersoner en särskilt utsatt grupp. I intervjuerna beskriver de dödshot, misshandel, självmordsförsök, självdestruktivitet, användning av droger och andra problem. Men bakgrunden till deras livssituation

handlade till stor del om föräldrarnas intolerans och hot mot dem.

RFSL Ungdom och Almaeuropa har genomfört en intervjustudie med unga hbt-personer som lever med en hedersrelaterad problematik, *HBT och heder* (Darj, Nathorst-Böös & Jarl-Åberg 2011). Det kan handla om att familjerna inte accepterat eller inte skulle acceptera att de identifierar sig som hbt-personer. Men även unga heterosexuella personer som lever i situationer där det finns starka tabun kring sexualitet (i frikyrkliga miljöer) har intervjuats.

Några av slutsatserna i studien är att unga hbt-personer är extra sårbara då professionella negligerar och bagatelliserar det våld som familjen utövar mot dem. Bristen på stöd från vuxna i familjen och bland professionella påverkar ungdomarnas självkänsla negativt. Det gäller även när de inte får stöd och skydd från familjen om de utsätts för hatbrott och trakasserier i till exempel skolan. Stöd från närstående och/eller en trygg och god psykosocial livssituation är en viktig förutsättning för ungas hälsosituation.

I intervjustudien framkommer även att hedersnormerna får olika konsekvenser beroende på kön. Tjejer har generellt en mer kontrollerad situation med strängare förhållningsregler, vilket även drabbar killar som inte är heterosexuella. Heterosexuella killar lever i större utsträckning ett fritt liv, men killar som är eller misstänks vara homosexuella kontrolleras hårt. I flera fall beskriver de unga hbt-personerna som har intervjuats att de blivit utsatta för systematiskt våld av flera familjemedlemmar och det finns ett behov av att etablera fler skyddade boenden för våldsutsatta killar.

Det händer att unga i familjer med hedersnormer utsätts för att familjen försöker omvända dem till heterosexualitet. En sådan strategi som beskrivs är tvångsäktenskap där en homo- eller bisexuell person ska omvändas till heterosexualitet genom äktenskap.

Strategier och motstånd

I *Hon hen han* synliggörs hur unga hbt-personer hittar olika sätt att hantera livet och hur de gör vardagligt motstånd i det heteronormativa samhället. Motståndet kan ta sig olika uttryck och handla om att skapa säkra platser och alternativa familjebildningar.

Fanny Ambjörnsson arbetar med forskningsprojektet Queerkids, baby-butchar och lesbianer. Livsvillkor och motståndsstrategier bland två generationer hbt-kvinnor, där hon intervjuat ett 30-tal unga. I studien delar de unga med sig av sina erfarenheter av hot om våld eller trakasserier i möten med okända människor på gatan, hur de känner sig felbedömda och fördomsfullt behandlade i möten med sociala myndigheter och vårdinstitutioner och minnen av skolan som en osäker plats. Forskningsprojektet kopplar de orättvisor och den situation som många unga hbt-personer lever i idag till att på olika sätt, medvetet eller omedvetet, göra motstånd.

”De flesta kan inte riktigt sätta ord på hur man blir förtryckt, men om man frågar hur ett engagemang ser ut och hur man gör motstånd och faktiskt kämpar i en vardag framkommer det rätt tydligt.”

(Intervju med Fanny Ambjörnsson)

Motståndet handlar om något som sker i högst vardagliga sammanhang. Ett område som tematiserats är plats. Det handlar om att skapa säkra platser där man ges möjlighet och utrymme att bli igenkänd, vara begriplig och skapa ett socialt sammanhang. På så sätt kan man tänja på heteronormativitetens gränser och hitta alternativa livsvägar.

De säkra platserna är något man både försöker hitta och ibland aktivt söker skapa. Det

gäller alltifrån utbildningar, arbetsplatser och sociala institutioner till caféer, barer och klubbar. Skapandet av säkra platser har varit centralt i hbt-rörelsens historia. Därför är det intressant att de säkra platserna även idag visar sig vara en av de viktigaste motståndsstrategierna som de unga hbt-personerna använder sig av. Ett offentligt främjande av denna strategi är därför ett möjligt område för statliga, regionala och lokala satsningar.

En annan form av vardagligt motstånd rör familjen då en stor del av de ungas motstånd handlar om att aktivt skapa och försöka upprätthålla alternativa familjebildningar. Istället för biologisk familj talas det om den valda familjen, *the chosen family*. Denna kan inkludera vänner, sambor, partner, före detta älskare, barn och syskonbarn, i vilken kombination som helst. Poängen är att visa på den mångfald av relationer som i själva verket existerar utanför den heterosexuella kärnfamiljsmodellen.

Motstånd kan finnas i sådant som utifrån sett kan verka vardagligt och obetydligt. Det kan handla om att skapa informella nätverk för att tipsa varandra om arbete och boendemöjligheter som fungerar för människor som lever på normbrytande sätt, liksom att tipsa om vårdinrättningar som ger bra mottagande. Att följa och stötta varandra är också viktigt som konkret strategi, att man tar med en vän i exempelvis mötet med institutioner som stöd för att orka framhärda i sin verklighetsbeskrivning och insistera på sina behov. Man gör också utåtriktade aktioner, ett exempel är ”kiss-ins” där man uppmanar människor att komma till en offentlig plats vid en viss tidpunkt för att börja hångla och därmed markera sitt avstånd mot trångsynta förhållningsregler som krymper människors utrymme och som gör att samkönade par anses provocera när de visar tillhörighet till varandra offentligt.

På ett övergripande plan handlar hbt-personernas motståndsstrategier om att balansera mellan att å ena sidan hitta säkra platser där man kan vara sig själv och å andra sidan aktivt försöka förändra majoritetssamhällets normer. Att bli socialt accepterad samtidigt som man försöker förskjuta gränserna för det socialt acceptabla.

Utsatthet bortom tvåkönsnormen

I Ungdomsstyrelsens rapport *Unga med attityd* (Ungdomsstyrelsen 2007b) framkommer det att attityderna bland unga idag kraftigt har förändrats mot mer öppenhet kring till exempel homosexualitet. Idag anses det alltmer ”accepterat” och ” normalt” med samkönat sex. Medan öppenheten ökar inför olika sexuella läggningar visar också undersökningarna i *Hon hen han* (Ungdomsstyrelsen 2010a) att många unga hbt-personer lever i en utsatt situation. Fanny Ambjörnsson menar att:

”I ett samhälle som det svenska, där vi samtidigt anser oss väldigt ’hbt-vänliga’ och få uttrycker sig direkt negativt på något öppet sätt i media, finns det en viktig poäng med att påpeka att utsatthet faktiskt finns. När vi har en officiell lagstiftning som ska skydda med antidiskrimineringsprogram är det lätt att glömma bort att folk faktiskt i praktiken ändå är utsatta i skolan och på gatan. Det är viktigt att människor själva får beskriva denna utsatthet mer utförligt och att fler sidor av utsatthet kommer fram.”

(Intervju med Fanny Ambjörnsson)

Fanny Ambjörnsson påpekar att det finns flera nivåer av utsatthet. Människor som avviker mer synligt och bryter mot fler normer är mer utsatta än andra. Allra mest utsatta i det offentliga rum-

met tycks de personer vara vars genuspresentation går på tvärs med den vedertagna normen. Det kan handla om individer som varken identifierar sig som kvinna eller som man, eller som iscensätter maskulinitet och samtidigt har en biologisk kvinnokropp eller vice versa.

En av de mest grundläggande komponenterna i samhällsnormerna är idén om att det finns två motsatta kön och att människor självklart delas in i någon av kategorierna man eller kvinna. Heteronormativa föreställningar om kön leder ofta till allt för begränsande förklaringsmodeller. Fördomar och förväntningar kopplade till kön drabbar människor på ett högst vardagligt plan i form av utestängning, ”stirranden”, men också i form av trakasserier och våld.

Enligt Folkhälsainstitutets rapport *Hälsa på lika villkor? Hälsa och livsvillkor bland hbt-personer* (Roth et al. 2006) som baserar sig på resultaten från den nationella folkhälsoenkäten 2005 samt den uppföljande webbenkäten från samma år hade nära 30 procent av transpersonerna utsatts för våld eller trakasserier på grund av sitt könsuttryck eller sin könsidentitet under det senaste året. Mer än hälften hade upplevt någon form av diskriminering.

I intervjustudien *Är du kille eller tjej? En intervjustudie om unga transpersoners livsvillkor* från RFSL Ungdom 2008 intervjuades sex personer med olika bakgrund och erfarenhet om hur det är att leva som ung transperson. De slutsatser som kan dras av intervjustudien är att transpersoner systematiskt upplever en stigmatisering och ett osynliggörande. Ett av de viktigaste skälen till detta kopplar informanterna till heteronormativa föreställningar kring kön (RFSL Ungdom 2008).

Unga transpersoner är särskilt utsatta eftersom de är utlämnade åt värderingar och reaktioner från skola och familj. Man kan som transperson ha svårt att utveckla sin könsidentitet av detta skäl,

men också för att det är ont om förebilder. Dessutom saknas det i stor utsträckning lättillgänglig information om transfrågor hos skol- och vårdpersonal. Även möjligheten att komma i kontakt med andra transpersoner är starkt begränsad. Man möts inte sällan av kränkande behandling, konflikter med familjen, en oförstående omgivning, lång väntan på vård och flera andra aspekter som i sin tur leder till psykisk ohälsa. Några av intervjupersonerna i studien undviker att söka sjukvård efter upplevelser av att ha blivit kränkt eller av rädsla för att bli dåligt bemött av vårdpersonal.

Utifrån studien har RFSL Ungdom därför tagit fram broschyren *Att göra synligt* (RFSL Ungdom 2009) som handlar om hur skol- och vårdpersonal kan ge unga transpersoner ett bra bemötande. Syftet är att lyfta fram röster som inte hörs så ofta och visa på vilka konsekvenserna blir för den som bryter mot heteronormativa föreställningar om kön. Studien är en del av ett nu avslutat projekt, *Transformering*, som startades av RFSL Ungdom 2007.

Projekt: Transformering

Transformering tittade särskilt på situationen för unga transidentifierade personer. Projektet handlade dels om att förändra situationen för unga genom att till exempel stärka rättigheterna till medicinsk behandling, att få byta till ett könskonträr⁸ namn eller att bli tilltalad med ett nytt pronomen (hon, hen eller han), dels om att förändra samhällets trånga uppfattningar om kön. Projektledare Frida Darj säger:

”Det är vår viktigaste uppgift att underminera det system som tvingar människor att identifiera sig och andra utifrån biologiskt kön och inom mycket bestämda ramar. Samtidigt finns vi till för människor som ska orientera sig i den här världen, som stöd för personer som vill genomgå könsoperation eller som vill veta hur man bäst ’passerar’ inom någon av de två könskategorierna. Vi måste kunna balansera mellan dessa två perspektiv och kunna stödja människor utan att förstärka normer om kroppar och identiteter.”

(Intervju med Frida Darj)

Många unga transpersoner blir uppmanade av okända personer att bekräfta sin könsidentitet trots att det inte fyller något egentligt syfte. Detta är enklare så länge det handlar om transpersoner som identifierar sig som antingen kvinna eller man menar Frida Darj. När det kommer till en person som inte vill bli kategoriserad alls, eller som andra inte upplever som självklar i det kön han eller hon hävdar, då är det många i omgivningen som fortsätter att använda den biologiska könsbestämningen.

Idag finns särskilda rättigheter till kirurgisk och juridisk könskorrigering för transpersoner, men det är en rätt som är villkorad. Den som genomgår ett juridiskt könsbyte måste exempelvis sterilisera sig och får inte spara könsceller för framtida bruk. Projektet handlade delvis om att framhäva alla människors rätt att själva bestämma över sina kroppar.

Projektet *Transformering* är nu avslutat, men lever vidare på nätet och frågorna hålls aktuella genom RFSL Ungdoms arbete.

foto: Colourbox.com

Mötesplatser och verksamheter

Det är viktigt att det finns mötesplatser som riktar sig till unga hbt-personer. Att ha tillgång till en frizon där man kan känna sig trygg och slippa bli ifrågasatt på grund av sin sexuella läggning, könsidentitet eller sitt könsuttryck, är viktigt för att stärka den psykiska hälsan. Det är centralt att det finns specifika mötesplatser och andra träffpunkter som har ett integrerat hälsofrämjande perspektiv för unga homosexuella, bisexuella och transpersoner. Unga som mår dåligt, som är utsatta och utanför, behöver ett sammanhang.

För att driva olika mötesplatser som kan stödja unga hbt-personer utifrån deras behov behövs kompetent och medveten personal. Mötesplatserna ska också upplevas som säkra platser. För unga som varken i samhället eller inom sin familj möter acceptans för sin sexuella läggning eller könsidentitet, fyller trygga verksamheter ett stort behov. Ideella organisationer, som RFSL och RFSL Ungdom, har en central roll i detta arbete.

Ungdomsstyrelsen menar att kommunerna har ett ansvar för att, om behoven av specifika mötesplatser finns, utveckla det hälsofrämjande och identitetsstärkande arbetet. De bör också garantera att mötesplatserna bedrivs långsiktigt. Det behövs dock ytterligare kunskap om vad som krävs för att bedriva en verksamhet som kan stärka unga hbt-personers psykiska hälsa.

Exempel på verksamheter

Här beskriver vi några verksamheter som på olika sätt riktar sig till unga hbt-personer. En viktig utgångspunkt, för såväl öppna som riktade verksamheter, är att sträva efter att skapa ett klimat som på ett generellt sätt inte är för privat eller personligt och inte tar en massa egenskaper för givna. Det kan vara avgörande för att få fler människor att känna sig inkluderade, oavsett om det är ett klassrum, en arbetsplats eller någon annan form av mötesplats som vi talar om.

Café BFree

Café BFree är en kommunalt driven mötesplats för unga personer som har funderingar kring könsidentitet, homosexualitet, bisexualitet och transsexualism eller som redan definierar sig som tillhörande hbt-gruppen. Under en kväll i veckan kan unga hbt-personer känna att Tolvmansgatans fritidsgård är deras, dit kan de komma och träffa andra i samma situation. Syftet med BFree är att ungdomarna som är där ska kunna stärka varandra och utbyta tankar och idéer. Det ska vara en trygg plats i en fördomsfri miljö, oavsett om man är hbt eller inte.

Kommunala verksamheter för unga hbt-personer är få. Kaféet är en verksamhet som hör ihop med en större utbildningssatsning där kommunens anställda utbildats i frågor som kan relateras till homosexuellas, bisexuellas och transpersoners villkor och hur diskriminering kan undvikas.

Läger för unga transpersoner

RFSL Ungdom anordnade sommaren 2009 och sommaren 2010 läger för transpersoner i åldern 14–25 år. Lägre gjorde det möjligt för ungdomarna att få träffa andra transpersoner, både vuxna och ungdomar, och syftet var att stärka deltagarnas självkänsla.

Många av ungdomarna från lägre poängterar också hur viktiga verksamheter och organisationer som translägre, Egalia, HBTQ-studenterna och RFSL Ungdom är för dem. Uttalanden som *”tänk att jag trodde att jag var den enda”* och att det varit bra *”att man fått vara sig själv”* yttrades av flera deltagare. Många framhävde också det positiva i att lägre var transseparatistiskt för deltagarna. På så sätt slapp de hamna i skymundan, vilket de ofta upplevde sig göra i hbt-sammanhang där sexuell identitet och inte könsidentitet är i fokus.

Verksamheter riktade till unga transpersoner har länge varit sällsynta. Detta har försvårat den identitetsutveckling som unga transpersoner tillsammans kan genomgå i syfte att stärka jaget, självkänslan och i förlängningen hälsan. Lägre saknade finansiering 2011 och kunde inte genomföras.

Stockholm Pride

Stockholm Pride är den enskilt största händelsen i Sverige för hbt-personer med seminarier, debatter, festligheter och en avslutande parad. Under en vecka samlar Pridefestivalen tiotusentals människor.

På Lava i Kulturhuset anordnades 2011 för sjätte året i rad en mötesplats, Pride Ung, för unga mellan 13 och 25 år och som i år blev en större satsning än någonsin. Varje dag hade de

200–300 besök av ungdomar från hela landet och även från andra länder. Inga personer över 25 år hade tillträde. *”Vi skapade ett väldigt fint rum med workshops, lek och häng som utgångspunkt”*, berättar Jojo Stenberg som genom RFSL Stockholm varit delaktig i att skapa Pride Ung, tillsammans med Lava Kulturhuset, RFSL Ungdom och Stockholm Pride.

Egalia

Fritidshänget Egalia drivs av RFSL Stockholm och är nu inne på sitt femte verksamhetsår. Egalia var ett av de första projekten som enbart riktade sig till unga hbt-personer. Idag är Egalia inte bara en fritidsverksamhet utan också en metod och ett stöd för andra verksamheter som utvecklas över hela landet.

Egaliamodellen bygger på praktisk erfarenhet och på att skapa en plats som är trygg och absolut fri från heteronormen och från hot och trakasserier. Att Egalia finns och inte försvinner betyder mycket för deras besökare. En grundpelare är att unga ska känna igen sig och ha tillgång till hbtq-förebilder, och inte minst hitta ett kulturutbud som riktar sig särskilt till dem. I verksamheten råder nolltolerans mot att uttrycka negativa åsikter om andra och en stor del av arbetet handlar om det gemensamma samarbetet.

Egaliamodellen är en grund för alla metoder som används inom Egalias verksamhet och utgår från tre grundpelare: trygghet, representation och kontinuitet. Syftet med Egaliamodellen är att den ska fungera som en försäkring för att formen för Egalia finns kvar oavsett vem som arbetar med, ansvarar för eller finansierar verksamheten.

Tusen Bilder Tusen Ord

Tusen Bilder Tusen Ord är ett konstprojekt som startade 2009 och drivs av RFSL Ungdom. Det finansieras av Allmänna arvsfonden och vänder sig till hbtq-personer upp till 26 år. Projektet bygger på tanken att människor mår bra av att få uttrycka sig och hålla på med konst på olika sätt. Tusen Bilder Tusen Ord bygger på aktiviteter som till exempel foto, målning, collage, teckning, att skriva, screentryck, film, ljud och serieteckning. Syftet är att alla i gruppen får vara sig själva, utvecklas och uttrycka sig.

Hallongrottan

Ibland uppstår också viktiga mötesplatser utan offentligt ekonomiskt stöd i form av satsningar från eldsjälar. På Hornstull i centrala Stockholm finns sedan flera år tillbaka ett kafé och en bokhandel som båda fungerar som samlingsplatser för hbtq-ungdomar. Bokhandeln Hallongrottan drivs bland andra av Lotta Vilde Wahl som menar att:

”Som ung behöver man träffa andra unga för att kunna vara den man vill vara. ... Ett sammanhang och känsla av tillhörighet ger styrka när man upplever sig leva utanför normen i vardagen och gör det lättare att stå emot krav på att anpassa sig.”

(Intervju med Lotta Vilde Wahl)

Copacabana

Kaféet Copacabana vid Hornstull har många hbtq-personer i sin kundkrets och har på grund av det hotats ett flertal gånger och en gång bränts ner till grunden. Efter branden 2004 samlades drygt 500 personer i en manifestation och fick ihop pengar till en ståljalusi som kunde skydda kaféet på nätterna. Idag råder lugn och det fikas numera för fullt oavsett läggning. ”Copacabana

uppfattas som ett mysigt söderkafé och ibland som ett radikalt queerfeministiskt kafé, ett gay-kafé – allt beroende på vem du frågar”, berättar ägaren Susanne Mobacker. Men hon vill helst undvika definitioner så att folk kan skapa sin egen relation till kaféet.

Susanne hoppas att Copacabana är en mötesplats som möjliggör för unga människor ”att kunna se sig själv i någon annan, att kunna tänka att så där vill jag vara, så där skulle jag kunna vara på något sätt”.

foto: Colourbox.com

Behovet av frizoner

Båda Lotta Vilde Wahl och Susanne Mobacker tycker att behovet av särskilda platser för unga hbtq-personer verkar vara lika stort som det alltid har varit. Lotta Vilde Wahl påpekar att tillgången till den här typen av miljöer än så länge i första hand är något som de större städerna kan dra nytta av.

”Jag bodde och arbetade i Älvsred, utanför Ullared i fem år och där var det en helt annan situation än i Stockholm förstås. Jag jobbade som kurator och började med att sätta igång ett nätverk för unga homo- och bisexuella tjejer. Vi försökte hålla kontakten via e-mail och ses ibland för att prata och bara det var väldigt viktigt. Många hade det svårt och ingen var öppen inför familjen. Tjejerna fick alla åka till olika platser för att ses, en del åkte upp till tio mil för våra träffar. För att klara sig som ung hbtq-person utanför storstäderna behöver man andras berättelser och så förstås internet för att kunna umgås på något sätt ändå, även när man inte kan ses fysiskt. Alla tjejer hade behov av att prata med varandra, men också av att träffa äldre hbtq-människor som förstod. Det de listade som det viktigaste var att det fanns mötesplatser, något att hålla i handen medan de var ensamma, som till exempel filmer, böcker på teman man kunde identifiera sig med av både fack- och skönlitterärt slag.”

(Intervju med Lotta Vilde Wahl)

Att ständigt framhålla Sverige som ett föregångsland när det kommer till hbt-rättigheter kan nog öka pressen på en ung grupp som förväntas nöja sig med toleransen från omvärlden, menar Lotta.

”Om man är 13–14 år och hela tiden får höra att vi lever i ett så rikt och tolerant land där det mesta är uppnått och alla kan komma ut, lever man under stor press när man inte upplever sin egen omgivning som tolerant. Det kan lätt leda till en skuldbeläggning där man kan börja tänka att det skulle bero på en själv om omgivningen behandlar en illa. Men hur bra det går beror ju helt på vilken omgivning man har, hur väl familjen eller skolan behandlar unga hbtq-personer och hur bra de klarar av sina uppgifter.”

(Intervju med Lotta Vilde Wahl)

Lotta Vilde Wahl ser en ökande tendens i samhället till att satsningar på unga går från att vara till för unga och istället i högre grad är satsningar på olika utbildningar för vuxenvärlden. Att dessa satsningar självklart ska syfta till att ”göra allt bra” är något som ligger underförstått.

”Hur mycket man än utbildar folk så ser inte situationen ut så att de särskilda frizonerna inte längre skulle behövas för unga, varken nu eller inom en närstående framtid. Den här ’certifieringen’ av alla institutioner i Sverige med kurser och andra insatser innebär liksom inte att det är klart nu. Många undersökningar visar att om man lyckas hitta en person som finns där och är stabil kan bara en sån sak vara avgörande för riktningen i en människas

fortsatta liv. När man är ensam och har det pissigt är varje chans att känna sig som del i en gemenskap livsviktig.”

(Intervju med Lotta Vilde Wahl)

Om att mötas

Verksamheter som Café BFree, Egalia, Hallongrottan och kafé Copacabana har på olika sätt utvecklat tankar kring bemötande. Det handlar om mer eller mindre formaliserade policyer. Att visa respekt i mötet med andra människor handlar inte bara om att behandla människor lika, det kan också vara viktigt att var och en tänker kring hur det går att förändra sitt eget sätt att vara och hjälpa varandra att förändras i hur man talar till varandra som personal och till besökarna.

”Om någon säger ’fel’ är väl inte det hela världen liksom. Men det är klart det är superviktigt att vi har en grundläggande policy om att bemöta varje person med respekt. ... En kille stod nyligen och kollade in våra binders (elastisk binda avsedd att binda bröstet med för att dölja bröstet) och började smärta över dem. Då sa jag att han får tona ner sitt snack eller gå ut på gatan, ingen ska behöva känna skam över något som är så självklart okej här.

Om alla ska känna sig trygga får ingen raljera över saker här, det är inte okej.”

(Intervju med Lotta Vilde Wahl)

Det är viktigt att inse att det inte finns något rum som är fritt från normer. Det handlar snarare om att tänka på att vi hela tiden agerar utifrån normer, att inte vara rädda att omvärdera invanda föreställningar och att anpassa tilltalet till andras önskemål istället för att slå fast något som skulle kunna gälla för ”alla”. Susanne Mobacker beskriver hur viktigt det är att vuxna respekterar ungas identiteter och bemöter individer utan förutfattade meningar:

”Alla vuxna personer som möter unga i sin vardag måste lära sig att inte utgå från att de vet vem de har framför sig hela tiden och att undvika att könsbestämma människor i onödan. Att bli sedd är så enormt viktigt, särskilt för unga personer. ... Man måste sträva efter att inte utgå från att man vet vad en person har för könsidentitet, eller huruvida de har en flick- eller pojkvän eller flera eller inga. Jag tycker att det borde vara grundläggande för alla, hela tiden.”

(Intervju med Susanne Mobacker)

Kaféer är viktiga mötesplatser.

foto: Colourbox.com

Hälsofrämjande insatser och utvecklingsområden

I *Hon hen han* ser vi en rad mycket alarmerade resultat för hälsan bland unga homosexuella och bisexuella samt bland unga transpersoner. Här diskuterar vi vilka områden och insatser som bör prioriteras för att förbättra hälsosituationen för unga hbt-personer.

Arbete mot diskriminering

Resultaten i *Hon hen han* är så allvarliga att kraftfulla insatser måste till. I arbetet med att förbättra unga hbt-personers hälsa är en av de viktigaste åtgärderna att minska diskrimineringen av unga. Hälsan kan förbättras genom aktiva förhållnings-sätt till de normer som genomsyrar samhället och bidrar till diskriminering. Allt för snäva normer bidrar till att hbt-personer upplever en sämre hälsa. Det innebär att granska de normer som gör att vissa människor anses som vanliga och andra som avvikare. Ungdomsstyrelsen påpekar att ungas, och framförallt vuxnas, föreställningar, normer och värderingar är en nyckelfråga för att kunna utveckla ett arbete som bygger på respekt för allas lika värde och som främjar unga hbt-personers psykiska hälsa i familjen, skolan och arbetslivet samt på samhällets övriga arenor.

Vikten av trygga och icke-diskriminerande sammanhang för alla unga kan inte nog betonas. Arbetet måste ske på olika nivåer i samhället, från icke-diskriminerade lagstiftning till att enskilda individer som lärare, vårdpersonal, tränare och så vidare uppmärksammar och synliggör de normer som verkar inskränkande och exkluderande för unga hbt-personer.

Ungdomsstyrelsen menar att staten bör vara en föregångare i allt arbete mot diskriminering. Perspektiv som är relevanta för hbt-personers

villkor behöver i högre grad än idag lyftas fram i utredningar, satsningar, metodutveckling och bidragsgivning.

Unga är en heterogen grupp och allt förebyggande och främjande arbete som riktas till unga måste utformas utifrån ungas specifika behov. Unga hbt-personer har på grund av erfarenheter under sin uppväxt – i familjen, skolan, arbetslivet och det sociala livet – unika kompetenser som är värdefulla för samhället och viktiga utgångspunkter i arbetet för att förbättra hälsan.

Mötesplatser

Det är centralt att det finns specifika mötesplatser och andra träffpunkter som har ett integrerande hälsofrämjande perspektiv för unga hbt-personer. De unga som mår dåligt, de som är utsatta och utanför, behöver ett sammanhang.

Staten bör därför stödja mötesplatser för unga hbt-personer. Möjligheterna att kunna träffas på mötesplatser som är till särskilt för dem, där de kan känna sig trygga och slippa bli ifrågasatta på grund av sin sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck, är viktiga för att stärka deras psykiska hälsa.

Kommuner bör säkerställa att de lokala mötesplatser som finns för unga vänder sig till unga hbt-personer. Även mindre städer och orter måste kunna erbjuda sådana mötesplatser. Idag är det framförallt i storstäderna som detta erbjuds.

För att driva olika mötesplatser som kan stödja dessa unga utifrån deras behov behövs kompetent och medveten personal. För de unga som varken i samhället eller inom sin familj möter acceptans för sin sexuella läggning eller könsidentitet, fyller dessa verksamheter ett stort behov.

Skolan har ett stort ansvar.

foto: Colourbox.com

Skolan som hälsofrämjande arena

Skolan är en av de viktigaste arenorna i ungas liv. Stora delar av uppväxten vistas de i skolan och den går inte att välja bort. Skolan är också den arena där många unga hbt-personer blir utsatta för kränkningar och övergrepp. För att kunna motverka detta behövs ytterligare kunskap om metoder i det förebyggande arbetet, framför allt metoder som har normkritiska perspektiv. Skolinspektionen påpekar bland annat vikten av att skolorna arbetar aktivt med att kartlägga problemen och att ta reda på var och när riskerna för trakasserier och kränkande behandling är som störst i skolan. Skolan måste därför ta fram rutiner för arbetet mot kränkande behandling, trakasserier, hot och våld och se till att de följs. Det är viktigt att skolan även tar till vara elevernas kunskap och erfarenheter i detta arbete. De program som används i det förebyggande arbetet bör analyseras ur ett normkritiskt perspektiv.

Normkritik

I Skolverkets rapport *Diskriminerad, trakasserad, kränkt* (Skolverket 2009) framhålls att grunden i ett aktivt arbete mot diskriminering och kränkande behandling är att personalen är medveten om vikten av ett normkritiskt perspektiv. Ett normkritiskt perspektiv innebär att fokusera på vilka fördelar det finns med att tillhöra normen istället för att peka ut vilka som avviker från den. Det handlar mindre om att bryta ner de rådande normerna och mer om att medvetandegöra människorna om dem och att arbeta mot att normerna fungerar exkluderande.

Säker och trygg sexualitet

I folkhälsopolitiken anges att en säker och trygg sexualitet under ungdomstiden är grundläggande för individens identitet och hälsa, både under

ungdomstiden och senare i livet. Personal på skolor som ansvarar för undervisningen i sex och samlevnad har sällan utbildning eller särskild kompetens för att undervisa i frågan. Många unga vittnar om att undervisningen utgår från heteronormer och i mycket liten utsträckning tar fasta på att det finns andra sätt att leva på. Sex- och samlevnadsundervisningen i skolan får inte på grund av bristande kompetens bidra till diskriminering. Det är därför viktigt att sex- och samlevnadsundervisningens kvalitet höjs.

Förbättra offentliga aktörers kunskap och bemötande

Ungdomsstyrelsen menar att unga hbt-personers behov och villkor osynliggörs i offentliga verksamheter. Det är viktigt att dessa behov synliggörs och att offentliga verksamheter har perspektiv som inkluderar och inte exkluderar. Offentliga aktörer på statlig, regional och lokal nivå behöver därför ökad kunskap om ungas situation och behov för att kunna arbeta mer effektivt med att inkludera olika hälsomässigt utsatta grupper.

Ett exempel på osynliggörande av unga hbt-personer är att en stor andel av dem som har polisanmält övergrepp är missnöjda med polisens bemötande. Unga vittnar även om att de känner sig kränkta och diskriminerade i skolan och i möten med sjukvården och socialtjänsten. Personalens bemötande kan bero på okunskap om unga hbt-personers livssituation, vilket kan leda till omedveten diskriminering. Det innebär att många unga hbt-personer har låga förväntningar på att få ett professionellt bemötande och har ett lågt förtroende för samhällets institutioner. I värsta fall kan det leda till att de inte tar kontakt med exempelvis polis, sjukvård eller socialtjänst trots att behov finns.

Personal som arbetar med unga, främst inom skolan, det förebyggande och främjande arbetet samt vården, behöver därför utbildas i hur de kan förebygga psykisk ohälsa bland unga hbt-personer och motarbeta stereotypa könsroller och diskriminering.

I ett aktivt arbete mot diskriminering är det därför viktigt att personal från bland annat skolan, elevhälsan, fritidsgården, sjukvården, socialtjänsten, polisen, barn- och ungdomspsykiatri, arbetsförmedlingen och försäkringskassan arbetar för att förbättra sitt bemötande av unga hbt-personer.

Kvalitetssäkra informationen

Statliga och kommunala insatser kring information och kunskap som riktas till unga måste kvalitetssäkras utifrån diskrimineringslagstiftningen och kompletteras med barns och ungas erfarenheter.

Unga behöver ha tillgång till aktuell, kunskapsbaserad och kvalitetssäkrad information i frågor som rör sexualitet, genus, jämställdhet och hälsa. Idag är det lätt att hitta information via internet, men den information som finns är inte alltid inkluderande. Ett exempel på kvalitetssäkrad information är UMO.se, en nationell ungdomsmottagning på nätet för unga mellan 13 och 25 år, som lanserades 2009. Syftet är att göra det lättare för unga att hitta relevant och aktuell information om sex, hälsa och relationer.

Webbplatser som till exempel UMO.se och www.heder.nu är viktiga för unga som far illa och för dem som har frågor som är svåra att ställa. Dock har inte alla unga tillgång till internet utan insyn från andra. För dem kan kvalitetssäkrad pappersinformation om sexualitet, könsidentitet och hälsa vara ovärderlig.

Referenser

- Bildt, C. (2004a). *Fackmedlemmars uppfattningar om diskriminering på grund av sexuell läggning på arbetsplatsen*. Arbetslivsrapport nr 2004:10. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Bildt, C. (2004b). *Redovisning av regeringsuppdraget att beforska homo- och bisexuellas arbetsvillkor*. Arbetslivsrapport Nr 2004:16. Arbetslivsinstitutet.
- Brottsförebyggande rådet (Brå) (2011). *Hatbrott 2010. Statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (Brå) & Forum för levande historia (2004). *Intolerans. Antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bromseth, J. & Darj, F. (Red.) (2010). *Normkritisk pedagogik – Makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Centrum för genusvetenskap.
- Darj, F. Nathorst-Böös, H. & Jarl-Åberg, C. (2011). *HBT och heder – En intervjustudie om unga HBT-personer som lever i familjer med hedersnormer*. ALMAeuropa och RFSL Ungdom.
- Gäredal, M. & Nathorst-Böös, H. (2009). Internet utanför heteronormen. I *Se mig – unga om sex och internet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Holmberg, C. & Stjernqvist, U. (2005). *Väldsam lika och olika – om våld i samkönade relationer*. Stockholm: Centrum för genusstudier, Stockholms universitet.
- Lalander, P. & Johansson, T. (2002). *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, S., Lilja, J. & Fossum, B. (2008). *Vem får man vara i vårt samhälle? Om transpersoners psykosociala situation och psykiska hälsa*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Lewis Herman, J. (2007). *Trauma och tillfrisknande*. Göteborgs psykoterapiinstitut.
- Länsstyrelsen Skåne (2005). *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning*.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2009). *Våld i samkönade relationer – en kunskaps- och forskningsöversikt*.
- RFSL Ungdom (2008). *Är du kille eller tjej? En intervjustudie om unga transpersoners livsvillkor*. Stockholm: RFSL Ungdom.
- RFSL Ungdom (2009). *Att göra synligt*. Stockholm: RFSL Ungdom.
- Roth, N., Boström, G. & Nykvist, K. (2006). *Hälsa på lika villkor? Hälsa och livsvillkor bland hbt-personer*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Skolverket (2009). *Diskriminerad, trakasserad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*. Rapport 326. Stockholm: Skolverket.
- Statens folkhälsoinstitut (2005). *Homosexuellas, bisexuellas och transpersoners hälsosituation: Åtterrapporing av regeringsuppdrag att undersöka och analysera hälsosituationen bland hbt-personer*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Statens folkhälsoinstitut (2008). *Syfte och bakgrund till frågorna i nationella folkhälsoenkäten*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Statens folkhälsoinstitut (2009). *Livsvillkor och hälsa bland unga homo- och bisexuella: Resultat från nationella folkhälsoenkäten*. <http://www.fhi.se/Documents/Aktuellt/Nyheter/pm-unga-hbtlivsvillkor-halsa-0907.pdf> (2009-08-15).
- Tiby, E. (1999). *Hatbrott? Homosexuella kvinnors och mäns berättelse om utsatthet för brott*. Stockholm: Stockholms universitet, kriminologiska institutionen.
- Tiby, E. (2005). *Vem vinner och vem förlorar? Från händelse till hatbrott*. I M. Seppänen (Red.), *Kärlekens pris. En antologi om homofobi och heteronormativitet*. Stockholm: Atlas förlag.
- Ulstein Moseng, B. (2007). *Vold mot lesbiske og homophile tenåringer. En representative undersøkelse av omfang, risiko og beskyttelse*. I *Ung i Oslo 2006*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA rapport 19/07.
- Ungdomsstyrelsen (2005). *Unga och föreningsidrotten – En studie om föreningsidrottens plats, betydelser och konsekvenser i ungas liv*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2007a).
*Fokus 07 – En analys av
ungas hälsa och utsatthet.*
Stockholm: Ungdoms-
styrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2007b).
*Unga med attityd – Ung-
domsstyrelsens attityd- och
värderingsstudie 2007.*
Stockholm: Ungdoms-
styrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009a).
Gift mot sin vilja. Stock-
holm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen
(2009b). *Ung idag 2009*
– *En beskrivning av ung-
domars villkor.* Stockholm:
Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009c).
*Se mig – Unga om sex
och internet.* Stockholm:
Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010a).
*Hon hen han – En analys
av hälsosituationen för ho-
mosexuella och bisexuella
ungdomar samt för unga
transpersoner.* Stockholm:
Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen
(2010b). *Ung idag 2010*
– *En beskrivning av ung-
domars villkor.* Stockholm:
Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2011a).
*Ung idag 2011 – En
beskrivning av ungdomars
villkor.* Stockholm: Ung-
domsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2011b).
Öppna verksamheten!
– *Om hbt, normer och
inkludering i öppen fritids-
verksamhet.* Stockholm:
Ungdomsstyrelsen.

Lagar

Diskrimineringslag (2008:567)

Lpo 94

Skollag (1985:1100)

Elektroniska källor

Bokhandeln

www.hallongrottan.com

Heder.nu

www.heder.nu

Kafé Copacabana

www.kafecopacabana.com

Nationella ungdomsmottagningen på nätet

www.UMO.se

Projektet Transformering

www.transformering.se

Qruiser

www.qruiser.com

RFSL Stockholm Egalia

www.egaliaung.se

RFSL Ungdom

www.rfslungdom.se

Statens folkhälsoinstitut

www.fhi.se

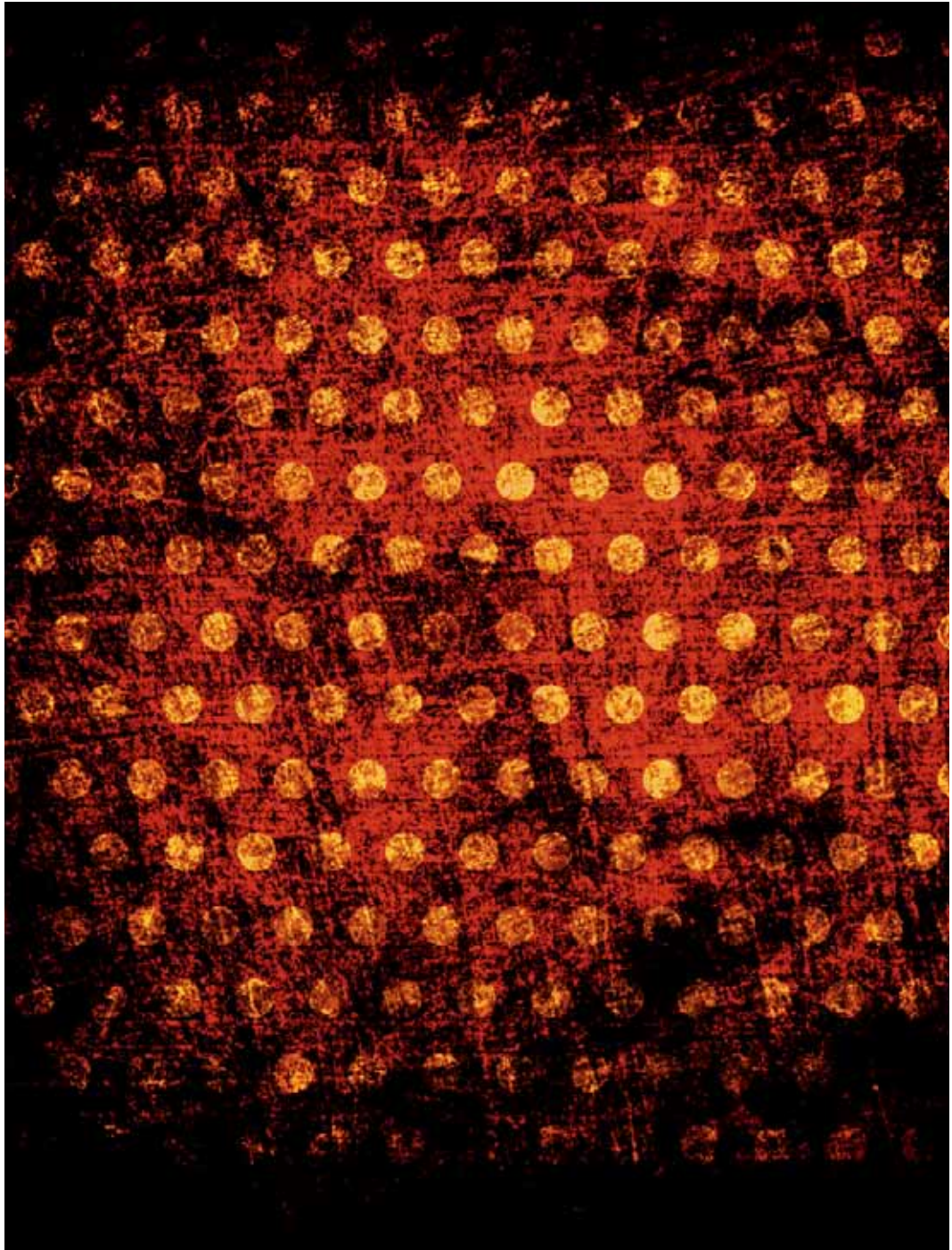

foto: Colourbox.com

Noter

¹ Statens folkhälsoinstitut (2009) <http://www.fhi.se/Documents/Aktuellt/Nyheter/pm-unga-hbt-livsvillkor-halsa-0907.pdf> Livsvillkor och hälsa bland unga homo- och bisexuella: Resultat från nationella folkhälsoenkäten.

Löpande kommer även jämförelser att göras med Statens folkhälsoinstituts webbenkät som presenterades i rapporten Homosexuellas, bisexuellas och transpersoners hälsosituation. Återrapportering av regeringsuppdraget att undersöka och analysera hälsosituationen bland hbt-personer (Statens folkhälsoinstitut 2005). Denna webbenkät riktades till homosexuella, bisexuella och transpersoner och fanns tillgänglig på webbplatser som besöks av målgruppen. Webbenkäten möjliggör inte alltid jämförelser inom gruppen unga. I de fall jämförelser görs är det för att kunna lyfta fram kunskap om transpersoners hälsosituation.

² Bedömningen av ett riskbruk av alkohol bygger på ett index som Folkhälsoinstitutet räknat fram baserat på svaren i ett antal frågor i den nationella folkhälsoenkäten (Statens folkhälsoinstitut 2008).

³ Dessa vanor kan dock sättas i relation till att en mycket större andel av männen i gruppen som uppgav att de är osäkra på sin sexuella läggning hade ett lågt socialt deltagande. Den låga andelen med riskabla alkoholvanor ska därför inte enbart tas som en indikation på god hälsa.

⁴ Rapporterna Unga och föreningsidrotten – En studie om föreningsidrottens plats, betydelser och konsekvenser i ungas liv (Ungdomsstyrelsen 2005) och Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009 visar resultat utifrån sexuell läggning och respondenterna delas in i män och kvinnor. Transpersoners hälsosituation kan inte belysas utifrån dessa undersökningar.

⁵ Dessa resultat bygger på en studie som är genomförd av RFSL Ungdom i samarbete med Ungdomsstyrelsen och med ekonomiskt stöd från Ungdomsstyrelsen och Brottsofferfonden. Syftet var att undersöka om det finns ett samband mellan psykosocial livssituation och utsatthet för hatbrott och sexuella övergrepp i gruppen unga hbt-personer, med särskilt fokus på unga transpersoner. Datainsamlingen skedde genom en enkät på Qruiser (www.qruiser.com) som är Nordens största community för hbt-personer. Enkäten Sex på vems villkor visades endast för de personer som ingick i målpopulationen, det vill säga personer från 15 till och med 26 år och som angett en läggning och/eller könsidentitet/könsuttryck som inte var heterosexuell cisperson. Läs mer i Hon hen han, kapitlet Hur utsatthet för brott påverkar livssituationen (Ungdomsstyrelsen 2010a).

⁶ Det finns i dagsläget relativt få studier som undersöker unga hbt-personers situation på arbetsmarknaden.

⁷ På samma sätt som hatbrottsproblematiken bör även hedersrelaterat våld och förtryck kopplas till en bredare diskussion kring heteronormativitet och genus.

⁸ Ett könskonträrt namn betyder ett namn som enligt normen kan hänföras till det motsatta könet.

Hon hen han

En analys av ungas hälsa och utsatthet

Homosexuella och bisexuella ungdomar samt unga transpersoner har sämre hälsa än befolkningen som helhet. Samtidigt är det viktigt att framhålla att de allra flesta unga i de här grupperna mår bra.

I rapporten analyseras den upplevda fysiska och psykiska hälsan, diskriminering i olika former samt utsattheten för hatbrott och förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck.

Öppna verksamheten!

Om hbt, normer och inkludering i öppen fritidsverksamhet

Den här boken är till för dig som arbetar med unga på en fritidsgård, ett ungdomens hus eller inom någon annan verksamhet som riktar sig till unga. Där möter du säkert många ungdomar med olika bakgrund, intressen och behov och vet att unga lockas till din verksamhet av olika skäl.

Om unga hbtq-personer HÄLSA

Unga hbtq-personer utsätts för våld, hot om våld och diskriminering i större utsträckning än andra. De har också sämre hälsa än andra. Broschyren innehåller statistik om utsatthet och hälsa samt fördjupande texter om utsatthet för våld och om mötesplatser.

Om unga hbtq-personer FRITID

Skiljer sig hbtq-ungdomarnas fritid från andra ungas fritid? Vad är viktigt för att en fritidsaktivitet ska upplevas som trygg? Broschyren tar upp vad som kan främja eller begränsa unga hbtq-personers fritid.

Se mig

Om unga, sex och internet

En studie av flickors och pojkars attityder och erfarenheter av sexuell exponering på internet. Vi har också undersökt ungas erfarenheter av att sälja sex mot ersättning.

Ses offline?

Ett metodmaterial om unga, sex och internet

Ses offline? är ett metodmaterial för dig som arbetar på högstadiet eller gymnasiet, i fritidsverksamheter eller ungdomsorganisationer.

Men fråga mig bara!

Men fråga mig bara! är en vägledning som riktar sig till dig som jobbar med barn och unga. Här beskrivs vad sexuell exploatering är och hur du kan upptäcka den. Vi har också samlat tips kring hur du kan prata med barn och unga om sexuell exploatering och hur du hjälper de som har blivit utsatta.

Jag syns, jag finns

Unga om sexuell exponering, prostitution och internet

Hur uttrycker sig unga i samtal kring sexuell exponering via internet och exploatering i allmänhet? Vilka tankar och funderingar har unga kring dessa fenomen? Hur ser de på sitt eget agerande och förhållningssätt och hur ser de på andras?

Jag syns, jag finns bidrar till en ökad förståelse för hur unga tänker kring ämnet som lite förenklat benämns unga, sex och internet.

Ungdomsstyrelsen

är en myndighet som tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor.
Vi ger stöd till föreningsliv och kommuner samt till internationellt samarbete.

© Ungdomsstyrelsen 2012

projektledare Jonah Nylund
text Ungdomsstyrelsen och *ZIE*
textredigering Ingrid Bohlin
grafisk form Christián Serrano
tryck EO Grafiska

distribution Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm
tfn 08-566 219 00, fax 08-566 219 98
e-post: info@ungdomsstyrelsen.se
webbplats: www.ungdomsstyrelsen.se

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se